

Dr. sc. Dženita Sarač-Rujanac, naučni saradnik / Research Associate
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Institut za historiju / Institute of History
dzenita.sarac-rujanac@iis.unsa.ba

**HISTORIJSKA NAUKA I IZAZOVI XXI STOLJEĆA:
O OSNOVNIM KARAKTERISTIKAMA HISTORIOGRAFIJE BOSNE
I HERCEGOVINE I NUŽNOSTI NOVIH ISTRAŽIVAČKIH
MODELA I POLEMICKOG DISKURSA¹**

**SCIENCE OF HISTORY AND CHALLENGES OF THE 21ST
CENTURY. ON THE BASIC CHARACTERISTICS OF THE
HISTORIOGRAPHY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE
NECESSITY OF NEW RESEARCH MODELS
AND POLEMICAL DISCOURSE²**

O aktuelnom statusu, značaju i ulozi historijske nauke, političkoj zloupotrebi historije, postojećim uslovima za istinsko bavljenje naukom, izostanku kritičke analize historijskih izvora i njihovog objektivnog vrednovanja, evidentnom zatvaranju u „nacionalne okvire“ ali i rezultatima, kako onim izrazito ideološki koloriranim s unaprijed zadanim ciljevima ali i onim naučno utemeljenim, bilo je govora na naučno-kulturološkoj konferenciji „Istoriografija o Bosni i Hercegovini (2011–2017)“. Konferencija je održana u Sarajevu 21. i 22. juna 2019. u organizaciji Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Tom prilikom prezentirano je 40 referata. Upriličeni razgovor i diskusija polučili s dvotomnim zbornikom s 27 radova domaćih i inostranih autora, od kojih su mnogi već dugi niz godina duboko uronjeni u problematiku bosanskohercegovačke, bliže ili dalje, ali itekako složene povijesti. Radovi se značajno razlikuju ne samo u zavisnosti od perioda koji promatraju i ključne teme skupa nego i u kvalitativnom smislu, što svakako proističe iz sposobnosti autora da, u skladu s recentnim stanjem i spomenutim, definiira ključne probleme i predloži način njihovog rješavanja. Međutim, nedvojbeni značaj ovakvog *presjeka stvari* zahtijeva da, izvlačeći sam sukus, pojedinačno predstavimo sve članke i ukažemo na što su se autori/ce fokusirali/e.

¹ Tekst je prikaz *Priloga o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001–2017) I i II*, akademika Dževada Juzbašića i prof. dr. Zijada Šehića (ur.), Sarajevo: ANUBiH, Odjeljenje za humanističke nauke, knjige 47/1 i 47/2, 2020, 351/340.

² This text is a review of *Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001-2017) I and II* by academician Dževad Juzbašić and Prof. Dr. Zijad Šehić (editor), Sarajevo: ANUBiH, Department of Humanities, books 47/1 and 47/2, 2020, 351/340.

Prvi rad u ovom zborniku jeste rad Amre Šaćić Beće (*Bosna i Hercegovina u antičko doba u kontekstu zapadnobalkanske historiografije u prve dvije decenije 21. stoljeća*, 13–54) koja konstatira da se nakon perioda stagnacije arheoloških i historijskih istraživanja uočavaju značajni pomaci zapadnobalkanske, tj. regionalne historiografije. Pritom uočava djelimično iščezavanje romantičarsko-rodoljubnog pristupa, sve veću primjenu naučnih metoda anglosaksonske klasične i skandinavske historiografske škole kao i napredak u realizaciji vanjske i unutrašnje kritike izvora. Autorica ukazuje na niz realiziranih, vrijednih studija bosanskohercegovačkih i regionalnih stručnjaka za antiku koji se kritički odnose i prema tzv. autoritetima. Međutim, *osjeća* se izostanak sistemskih arheoloških istraživanja, još uvijek snažan utjecaj metodoloških postavki nekadašnje jugoslavenske historiografije (ilirologije), dok se nerijetko, u tumačenju povijesti bosanskohercegovačkog prostora koji je tada administrativno pripadao rimskim provincijama Panoniji i Dalmaciji, pristupa iz rakursa savremenog, geopolitičkog okvira i ideološkog diskursa.

Na uporno nastojanje da se bosanskohercegovačka prošlost zatvori u povijesni narativ, tj. onaj bošnjački, hrvatski ili srpski, skreće pažnju Srećko M. Džaja (*Interpretativne aporije bosanskohercegovačke historiografije*, 55–67). Nastale aporije, parcijalni istraživački pristupi kao i postojeće interpretacije opterećene špekulacijama i „štetnim nesporazumima“, smatra autor, nužno je prevladati i to otvaranjem puta prema historiografskom znanstvenom diskursu, tačnom analizom sačuvanih historijski izvora, kritičkim izučavanjem i jasnim definiranjem frekventne povijesne terminologije. Također, ističe značaj izučavanja neopravdano zanemarenih aspekata bosanskohercegovačke prošlosti poput demografskih promjena i vjerskih prilika.

Istaknuti osmanista Nenad Moaćanin (*Hrvatska osmanistika 2001.–2017.: Studije iz prošlosti Bosanskog ejaleta u ranom modernom dobu*, 69–78) ukazuje na ključna pitanja koja su u spomenutom periodu bila u fokusu devet, tj. sedam istraživača u Hrvatskoj koji se intenzivno bave poviješću Bosanskog ejaleta (1500–1800). Moaćanin naglašava da je to koloplet tema socijalne, kulturne, religijske, ekonomske prirode pri čemu su ponuđena nova tumačenja i realizirani inovativni radovi izvanredne kvalitete.

Aladin Husić (*Objavljeni primarni izvori iz osmanskog razdoblja kao doprinos historiografiji Bosne i Hercegovine (2000–2019)*, 79–97) uočava zavidnu produktivnost u domenu objavljivanja ključnih povijesnih izvora osmanske provenijencije koji su, istina, u značajnoj mjeri prevedeni ranije. Sada dostupni izvori, osmanski popisni defteri (iz 1468/69, 1550, 1585, 1604,

1701, 1873–1876), sidžili (sudski protokoli različitih kadiluka iz druge polovine 18. stoljeća i prve polovine 19. st.) kao i serija dokumenata iz Arhiva Franjevačkog samostana Fojnica (1511–1646) imaju veliki značaj kao sredstvo željene demistifikacije i demitologizacije, postepeno ulazeći u naučni diskurs kao nezaobilazna vrela spoznaje i fundament historijske nauke.

Analizirajući objavljene radove, one zasnovane na primarnim ali i sekundarnim izvorima, o Ustanku u Bosni i Istočnoj krizi, Edin Radušić ukazuje na dominaciju historijskog narativa Milorada Ekmečića koji se razvija od 1960-ih godina i koji je u postjugoslavenskom razdoblju i dalje itekako prisutan (*Pitanje ustanka 1875–1878. u bosanskohercegovačkoj historiografiji: između historijske istine i multiperspektivnosti*, 99–130). Akcentirajući socijalno-ekonomske uzroke i unutrašnju ustaničku percepciju, „sve otvornijim političkim angažmanom“ od 1990-ih godina, Ekmečić povezuje prošlost i sadašnjost, ustanike iz 19. stoljeća, ustaničke pokrete tokom Drugog svjetskog rata s događajima s kraja 20. stoljeća. Radušić ukazuje na postojanje i antiturskog hrvatskog diskursa, koji predvode svećenici-povjesničari, publicisti i političari (posebno A. Nikić, D. Musa i I. Puljić), koji nudi više interpretacija uzroka Ustanka. U trećem, bosansko-bošnjačkom krugu Ustanak 1875–1878. nije bio tema o posebnog interesa i izučavanja. Pritom, iako se osjeća blagi otklon, Ekmečić i njegovo tumačenje uzroka i posljedica Ustanka i dalje ima poziciju centralne referentne tačke.

Profesor Zijad Šehić (*Historiografski radovi o Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave (1878–1918) objavljeni u zemlji u vremenskom okviru od 2001. do 2017. godine*, 131–207) uočava slabljenje intenziteta historijskog istraživanja austrougarskog razdoblja, što je posljedica niza faktora, značajno manjeg broja istraživača, skromnije materijalne podrške, što ukazuje i na nezadovoljavajući status historijske nauke. Autor je detaljno predstavio objavljenje radove (knjige, članke, zbornike radova) različite kvalitete u oba bosanskohercegovačka entiteta. Posebno skreće pažnju na one koji se ističu u svom naučnom dometu *razbijajući* postojeće historiografske stereotipe i sumira koje teme tek trebaju biti predmet ozbiljne naučne analize i interpretacije. Na osnovu predočenog, vrlo iscrpnog prikaza mora se odati priznanje upravo autoru na ne samo broju objavljenih radova nego i širokoj plejadi pitanja kojima se studiozno i sistematično bavio.

Ladislav Hladky (*Czech Historiography on Bosnia and Herzegovina (2000–2018)*, 209–217) ukazuje na veliki interes u Češkoj za bosanskohercegovačku historiju i politiku, posebno demografski razvoj i češko-bosanske veze. Posebno nakon dešavanja 1990-ih godina u ovoj zemlji je publiciran značajan

broj historijskih, politoloških i etnoloških radova o spomenutoj problematici. Autor prepoznaje vrlo revnostaan krug istraživača koji je višestruko povezan s Bosnom i Hercegovinom i koji u svojim radovima akcenat stavlja na ideju opstanka multietničke Bosne i Hercegovine. Na drugoj strani, istovremeno djeluje grupa čeških autora koja izrazito kritički analizira savremene političke događaje i sa značajnom dozom skepticizma gleda na savremeno, postdejtonsko društvo.

O različitim, dvojbenim, nerijetko suprotstavljenim reinterpetacijama i reprezentacijama Sarajevskog atentata koje postoje u savremenom češkom, javnom diskursu piše František Šitek (*Prikazi i reinterpetacije Sarajevskog atentata u javnom diskursu u Češkoj*, 219–243). Kontradiktorna tumačenja, sporne i ambivalentne crte ovog događaja i njegovih direktnih i indirektnih posljedica periodično su predmet oštrih diskusija i nesporazuma. Češke varijacije potvrđuju, ističe autor, da se uprkos povremenoj nacionalnoj obojenosti ustvari radi o transnacionalnim narativima u kojim se posebna pažnja poklanja pojedinim ličnostima (u ovom slučaju Franji Ferdinandu, Sofiji Chotek, Gavrilu Principu i Lepoldu Lojki) i koji se oblikuju i šire pomoću upriličenih historijskih obljetnica i, masovno posjećenih, *lieux de mémoire*.

Safet Bandžović (*Nauka i politika: moderna ruska historiografija o Bosni i Hercegovini*, 245–293) ukazuje na veliku zainteresiranost i značajno različite pristupe ruskih historičara prema povijesti Bosne i Hercegovine. Dok se na jednoj strani izučava historija države u svoj njoj složenosti, istovremeno primjenjuje se selektirani pristup pojedinačnim, etničkim zajednicama. Na to je, ističe autor, velik značaj imala snažna promjena historiografskog obrasca, „remont, revizija i rekonstrukcija“ sopstvene prošlosti uz različite deformacije historijske struke koja je uslijedila nakon raspada SSSR-a i snažnog vala reaktuelizacije nacionalnog identiteta. Stoga, danas u „ruskoj jugoslavistici“ djeluje „tradicionalna struja“ kao kombinacija ruskog nacionalnog konzervatizma druge polovine 19. i staljinizma sredine 20. stoljeća bliska teorijama urote protiv slavenstva i pravoslavlja i civilizacijskog sukoba Evrope i Rusije. Međutim, autor ukazuje na djelovanje i onih istraživača koji polaze sa stanovišta da su karakteri zajednica i interesi država promjenjivi pri čemu je nacionalno određenje proces dugog trajanja i u skladu s tim nastoje kritički pristupiti povijesti SFRJ, njenom raspadu i svakodnevici postjugoslavenskog prostora.

Američki povjesničar Robert Donia (*The Forgotten Thousands: The Historiography of World War II Rescues of Allied Airmen in Yugoslavia*, 295–317) u prvom dijelu svog članka ukazuje na realizirane studije o

spašavanju savezničkih vojnika na teritoriji Jugoslavije koje se, dosta pojednostavljeno, mogu podijeliti na one zasnovane na relevantnim izvorima i zvaničnim dokumentima američke vojske i one koje su utemeljene na sjećanjima učesnika u kojima se nedvojbeno osjeća jednostrani „Serb nationalist viewpoint“. Kao primjer takvih nepotpunih memoara autor upućuje na one Richarda Felmana o Operaciji Halyard koji su iskorišteni kao osnova za organiziranje posjete američkih veterana Pranjanima (Srbija) u septembru 2004. godine koja će prerasti u godišnju manifestaciju. Ovakva bilateralna, memorijalna aktivnost, ističe Donia, pokazala se kao važan segment široke akcije političke rehabilitacije Dragoljuba Draže Mihailovića i redefiniciranja četničkog pokreta istovremeno razotkrivši nepromišljenost i kratkoročnost ciljeva američke politike.

Na sveobuhvatnu „partijnost“, tj. kreiranu percepciju, slavne ratne prošlosti i Drugog svjetskog rata u socijalizmu, pri čemu su bili rijetki oni koji su se usudili, više ili manje, istupiti, skreće pažnju Ivo Goldstein (*Kako se pisalo i kako se danas treba pisati o historiji Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini?*, 319–337). Vješto analizirajući postojeće metodološke koncepte, Goldstein zaključuje da je rat (1992–1995) utjecao na korjenitu promjenu istraživačke paradigme i trasirao različite revizionističke puteve. Međutim, isto kao i historiografska literatura jugoslavenskog socijalizma, novija istraživanja određene povijesne pojave i procese promatraju jednostrano, mnoge svjesno prešućuju i zanemaruju što je u postjugoslavenskom društvu posebno utjecalo na stvaranje neravnoteže u kulturi sjećanja i poticalo sukob zasebnih nacionalnih narativa. Ipak, u promatranom periodu svjetlo dana su ugledali i radovi za koje autor smatra da su vješto uspjeli izbjeći politizaciju predstavljajući vrijedan korak ka „ozdravljenju historiografije“ i bosanskohercegovačkog društva u cjelini.

Mesud Šadinlija (*Historiografija i pitanje karaktera rata u Bosni i Hercegovini 1992–1995.*, 339–351) ukazuje na značajnu ulogu intelektualaca, posebno historičara kao *spiritusa agens*-a u pripremi agresije na Bosnu i Hercegovinu i destrukciju njenog povijesnog integriteta. Analizirajući objavljeno i značajno različite pristupe istraživača, autor ukazuje na evidentno uzmicanje profesionalne historiografije i ekspanziju one nenaučne. Pritom kultura sjećanja kao zbirni pojam koji obuhvata sveukupnu nenaučnu javnu upotrebu prošlosti suprotstavlja se naučno i metodološki utemeljenoj historiografiji. Uopšteno tumačenje, evidentne strukturalne slabosti, lični afiniteti i „tržišna orijentiranost“ polihistora rezultiraju kontradiktornostima i „vratolomnim konstrukcijama“ pri čemu se narativi triju postojećih identitetskih okvira nerijetko gotovo potpuno isključuju. Objektivan pristup bez relativizacije temeljnih zahtjeva nauke,

korektne interpretacije i racionalni zaključci, ističe Šadinlija, jesu jedina opcija daljeg razvoja bosanskohercegovačke historijske nauke.

U drugom dijelu zbornika Marko Attila Hoare (*The historiography of the Bosnian genocide of 1992-1995 in the work of foreign scholars*, 11–20), koji se u svom svestranom istraživačkom radu posebno bavio i ovom problematikom, ukazuje na oskudnost historiografskih priloga koji su fokusirani na pitanje genocida počinjenog u Bosni i Hercegovini 1990-ih. Ključni razlog tome jeste nužnost objektivnog i sveobuhvatnog istraživanja ovog izrazito kompleksnog pitanja, osjetljivost ove teme koja se tako tretira i u dominirajućem srpskom, hrvatskom i bošnjačkom narativu. Istovremeno, istraživači, posebno inostrani, prihvataju sugestiju međunarodne administracije i bave se „laganijim“ temama poput pomirenja, sjećanja, tranzicijske pravde, poslijeratne obnove i slično. Autor poentira da će genocid počinjen u Bosni i Hercegovini (1992–1995) tek biti predmet multivalentne analize nove generacije historičara.

U svom radu Merisa Karović-Babić (*Historiografija i historijski izvori o genocidu u Srebrenici*, 21–68) ukazuje na ključna događanja u Srebrenici 1992–1995, brojne historijske izvore i izuzetno vješto analizira i klasificira postojeće historiografske interpretacije genocida u Srebrenici, objavljene prije i poslije prve presude ICTY-a (2. august 2001. Radoslavu Krstiću), kako domaćih tako i inostranih autora. Karović-Babić uočava različitu kvalitetu priloga te, do sada izuzetno kvantitativne historiografije, pri čemu do izražaja posebno dolazi subjektivizam i moralna odgovornost istraživača. Prepoznaje cijelu *školu* protagonista tzv. „naručene historije“ koji, vješto izbjegavajući plejadu relevantnih, objavljenih i dostupnih dokumenata, tendenciozno prate obrazac direktnog poricanja genocida. Ukazujući na veliki broj organiziranih konferencija o ovom pitanju, autorica konstatira da su njihovi učesnici uglavnom pravници, sociolozi, socijalni radnici, antropolozi, forenzičari i slično, dok ova tema, posebno pitanje krivnje i odgovornosti za genocid počinjen u Srebrenici, i njihove interpretacije i dalje izmiču metodološki dosljednim historičarima.

Zilha Mastalić Košuta (*Rat u Mostaru (1992–1995) na stranicama bosanskohercegovačke i uže regionalne historiografije u periodu od 2001. do 2017. godine*, 69–83) u osnovnim crtama predstavila je 50-ak radova i određen broj objavljenih izvora koji se u većoj ili manjoj mjeri referiraju na ratna dešavanja u Mostaru. Pored nekoliko izuzetno vrijednih studija, najveći broj spomenutih radova predstavljaju memoarska i autobiografska djela neposrednih učesnika (političara, vojnih i vjerskih dužnosnika) koji su nerijetko motivirani potrebom da pojasne svoju ulogu u ratu i ujedno opravdaju određenu vojnu strategiju ili političku strukturu, pa i počinjene

ratne zločine. Autorica ističe da je, uprkos solidnoj osnovi, dostupnim i relevantnim povijesnim izvorima koji su prošli strogu valorizaciju (posebno građa ICTY-a), još uvijek „primjetna osjetna šutnja historiografije o Mostaru 1992–1995.“.

Također, i Azem Kožar (*Historijski aspekti ratnih studija u Bosni i Hercegovini (1992.–1995.)*, 85–108) ističe da su brojni objavljeni radovi, kako naučni tako i kvazinaučni, o ratu 1992–1995, njegovim uzrocima, toku i posljedicama politički motivirani i ideološki indoktrinirani. Uzrok tome jeste i nepostojanje funkcionalnog sistema ophođenja prema izvorima historijskog sadržaja, tj. nepostojanje specijalnog arhiva za ratnu dokumentaciju pri čemu su redukcija pa i selekcija izvora neminovne. Konkretni zakonski okvir na državnom nivou, osiguranje postojanja, zaštite i korištenja historijskih izvora ratne provenijencije svih strana u sukobu ključ je, smatra autor, izlaska iz aktuelne retrogradne situacije u kojoj dominiraju „režimski historičari“. To je preduslov da inventivni i profesionalni historičari pristupe naučnoj interpretaciji i trezvenom sintetiziranju ratnih zbivanja.

Arandel Smiljanić (*Lokalne monografije u dijelu Bosanske krajine i Posavine (2001–2017)*, 109–125) analizira dostupne monografije, uglavnom sela, a nešto manje općina i gradova, potcrtavajući pojačan interes za izučavanje lokalne historije i veliki broj ovih radova objavljenih tokom posljednje dvije decenije. Međutim, realizirano uglavnom nije rezultat sistematičnog istraživanja historičara, što se značajno odražava na karakter i kvalitetu radova. Smiljanić posebno ukazuje na hronični izostanak unutrašnje i vanjske kritike izvora, arhivskog istraživanja, popisa izvora i literature, napomena i fusnota, zbog čega najveći dio ovih monografija „ima istoriografski značaj, ali ne i veću naučnu vrijednost“. Na drugoj strani, upućuje na knjigu historičara Dragiše Vasića *Teslić i okolina u vrijeme transformacije feudalizma u kapitalizam (1878–1941)*, objavljenu 2014, kao primjer kako se naučno i objektivno piše lokalna monografija.

U svom radu Izet Šabotić (*Historiografija o Tuzli i Tuzlanskom kraju, koji se odnosi na novi vijek i savremeno doba, nastala u vremenu 2001–2018. godine*, 127–160) također uočava pojačan interes za izučavanje mikrohistorije i predstavlja osnovne karakteristike ukupnih historiografskih radova o Tuzli i tuzlanskom kraju. Intenziviranje istraživačkog rada posebno je potaknuto osnivanjem Odsjeka za historiju na Filozofskom fakultetu i pokretanjem stručnih i naučnih časopisa poput *Zbornika radova Filozofskog fakulteta u Tuzli*, *Historijske misli*, *Historijskih pogleda*, *Arhivske prakse* i slično. Iako u svojoj detaljnoj analizi primjećuje različit stepen naučnog i stručnog pristupa, subjektivizam i preferiranje, tj. zaobilaženje pojedinih

tema i povijesnih perioda, realizirano, ističe Šabotić, predstavlja značajan doprinos bosanskohercegovačkoj historiografiji i kvalitetnu osnovu koja usmjerava buduća istraživanja.

Edin Mutapčić (*Sjeveroistočna Bosna – pozitivan primjer razvoja lokalne historiografije*, 161–178) slaže se sa Šabotićem i navodi da je interes istraživača za lokalnu historiju, prostor sjeveroistočne Bosne, posebno potaknut projektom izrade monografije gradova u NOP-u, časopisom *Članci i građa* Muzeja u Tuzli (1958), a nešto kasnije i konkretnije osnivanjem Odsjeka za historiju i geografiju, tj. historiju na Filozofskom fakultetu u Tuzli. Ovaj splet okolnosti utjecao je na to da je stanje „lošeg naučnog tretmana“ evidentirano 1980-ih godina objavljenim monografijama, odbranim disertacijama i magistarskim radovima, realiziranim interdisciplinarnim studijima, na koje autor ukazuje, značajno izmijenjeno. Poseban značaj za razvoj lokalne historiografije i prezentiranje zainteresiranoj javnosti do sada nepoznatih izvora ima magazin *Gračanički glasnik* ali i časopisi *Baština sjeveroistočne Bosne*, *Monumenta Srebrenica*, *Biljeg Srebrenika*, *Stav*, *Gradovrh*, *Šeherdžik* itd.

Jasna Pašić (*Historiografska literatura i izvori o Bihaćkoj Krajini u dvadesetom vijeku, objavljeni od 2000. do 2017.*, 179–210) detaljno ukazuje na objavljene izvore i literaturu koji, u užem ili širem planu, govore o Bihaćkoj krajini tokom austrougarske uprave, međuratnog perioda, Drugog svjetskog rata, socijalističkog perioda pa sve do ratnog razdoblja (izvori i memoarska građa, 1992–1995). Fokusravajući se na ključne procese i prijelomne događaje koji su obilježili povijesni hod ovog, pograničnog i specifičnog dijela Bosne i Hercegovine, autorica vrlo pomno analizira recentnu literaturu, knjige i članke uglavnom *istraživača od struke*. Uočava pojačan interes historičara, širenje tematskog raspona i dosljednost u naučno-metodološkom i analitičko-interpretativnom pristupu, a time i zavidan nivo kvalitete objavljenih radova, tj. očigledno unapređenje historiografske razine.

Akademik Mirko Pejanović (*Društveno-istorijski kontekst opstojnosti i razvoja države Bosne i Hercegovine u postdejtonskom vremenu*, 211–229), prateći tok procesa izmjene entitetskih ustava 2002, ukazuje na značaj izmjena Ustava Bosne i Hercegovine i sadržaj još uvijek aktuelnog, tzv. Aprilskog paketa iz 2006. godine. Autor se, u kontekstu više postojećih koncepcija ustavno-pravnog i političkog ustrojstva Bosne i Hercegovine, posebno osvrnuo na prijedlog profesora Omera Ibrahimagića, za koji smatra da je naučno utemeljen i definiran u skladu s povijesno oblikovanim, prirodno-geografskim, socijalnim, ekonomskim i kulturološkim regionalnim cjelinama. Organiziranje 14 kantona i posebnog Brčko distrikta, utemeljeno

na historijskoj tradiciji administrativne podjele i naučnim kriterijima o oblikovanju regionalnih cjelina, smatra Pejanović, bio bi odgovor na upornu monoetničku teritorijalizaciju multietničkog prostora Bosne i Hercegovine i prisutni secesionistički nacionalizam.

O radovima na engleskom i njemačkom jeziku koji su objavljeni posljednjih desetak godina i koji interdisciplinarno izučavaju bosanskohercegovačku prošlost ali i sadašnjost piše Armina Galijaš (*Da li je Bosna i Hercegovina zaista tako loša kako se o njoj piše?*, 231–236). U tim radovima dominiraju teme etničkih razlika i sukoba, etnopolitike, separatizma, vjerskog fanatizma, krize, rata, korupcije, podjela, beznadežnosti i slično, čime se, konstatira autorica, u svjetskoj javnosti diseminirala nekompletna slika o Bosni i Hercegovini. Mnogo interesantnije, tj. svrsishodno, smatra autorica, bilo bi proširiti istraživački horizont i pomjeriti fokus na neka druga pitanja poput postojećih, integrativnih mehanizama koji zaista postoje i opstoje u bosanskohercegovačkom društvu.

Željka Poloni (*Obilježavanje značajnih događaja u svrhu konstituisanja političkog spektakla: Analiza obilježavanja historijskih obljetnica kao kulture sjećanja u medijima*, 237–256) u svojoj komparativnoj studiji ukazuje na koji način i s kojim ciljem mediji izvještavaju o značajnim historijskim događajima. Nedvojbeno je da, kao katalizatori određene politike, oni konstruiraju „političke spektakle“ i na taj način značajno utječu na kulturu sjećanja i javni diskurs, tj. način razmišljanja društva u kojem živimo. Posebno akcentirajući tri obljetnice, stogodišnjicu atentata u Sarajevu, dvadesetu godišnjicu genocida u Srebrenici i stogodišnjicu rođenja Branka Ćopića, autorica ističe da se ovi događaji, u kontekstu aktuelne rekonstrukcije i revizije historijskih događanja, zloupotrebljavaju s ciljem kolektivizacije, jačanja distinkcije i udaljavanja, bespogovorne polarizacije „za i protiv“. „Selektivno prihvatanje prošlosti iz perspektive sadašnjosti“ i govor mržnje i sukoba kojim se koriste mediji svodi ih na instrument vladajućih političkih elita, zaključuje autorica.

Asja Mandić (*Muzeografija i historiografija bosanskohercegovačke umjetnosti u postsocijalističkom stanju krize*, 257–276) u svom radu ukazuje na značaj Umjetničke galerije Bosne i Hercegovine, osnovane od republičke vlasti 1946. godine, koja je imala zadatak da pokreće društveni i kulturni razvoj, kreira narativ i potiče razvoj umjetnosti i pritom demonstrira i utvrđuje bosanskohercegovački identitet. Ova izuzetno važna institucija, ističe autorica, bila je „mehanizam za materijalizaciju autoriteta vladajućih struktura, njihove svjesne političke namjere za izgradnju kulturnog identiteta i nacionalne integracije u okviru religijske i etničke različitosti, kao i za

ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva i prenošenje moralnih načela u skladu s načelima vladajuće ideologije.“ Međutim, bolna tranzicija iz „kontroliranog sistema socijalne solidarnosti“ u „demokratski sistem“, obilježena „histeričnim reakcijama“, destrukcijom socijalističkog naslijeđa i represivne „infantilizacije društva“, neopravdano je od ove institucije načinila zamrznuti artefakt koji je izgubio mogućnost da djeluje kao „stvaralac ukusa“, tj. „utječe na estetski i kulturni senzibilitet društvene zajednice“ i doprinosi historiografiji umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Melisa Forić Plasto (*Historiografija o Bosni i Hercegovini u bosanskohercegovačkim udžbenicima historije (2000–2017)*, 277–300) analizira sadržaj udžbenika istorije/historije/povijesti i njihovu konsultiranost s novijim rezultatima historiografskih istraživanja. Autorica potcrtava općeprisutnu, duboku podijeljenost društva po etno-nacionalnom principu, monoperspektivnost i međusobnu isključivost kao i administrativnu rascjepkanost u domenu obrazovanja koji imaju itekako utjecaja na sadržaj udžbenika. Različite interpretacije nacionalne historije i favoriziranje vlastite nacionalne grupe imaju za cilj segregaciju u obrazovanju, daljnju ideologizaciju i produbljivanje nacionalnih podjela. Pобољшanje tokom promatranog perioda ograničeno je isključivo na tehnički dio, dok se korištena i preporučena literatura uglavnom zadržava na onoj enciklopedijskog i monografskog karaktera objavljena još 1970-ih i 1980-ih godina.

Na drugoj strani Zećir Ramčilović (*Bosna i Hercegovina u udžbenicima historije u Republici Sjevernoj Makedoniji*, 301–325) ukazuje na velike napore makedonske vlade da provede reformu obrazovanja s ciljem „rasterećivanja nastavnih sadržaja“, onoga što „stvara podjele, predrasude i mržnju“ i izmijeni kurikulum nastave historije. Međutim, pomno analizirajući sadržaj udžbenika osnovnih i srednjih škola, autor konstatira da je faktičko stanje, posebno u odnosu na zastupljenost povijesti Bošnjaka kao jednog od ustavotvornih naroda RS Makedonije, daleko od zadovoljavajućeg. Reforma se nije izborila s evidentnim etnocentrizmom, polučivši „binacionalnom historijom“ (poviješću Makedonaca i Albanaca), pri čemu se uočava ignoriranje, podređenost pa i „direktni ataci“ kako na nacionalni identitet Bošnjaka tako i na povijesni razvoj i državnost Bosne i Hercegovine.

Profesorica Snježana Šušnjara (*Obrazovanje učitelja u vrijeme Austro-Ugarske i današnji vid obrazovanja za učiteljsko zvanje*, 327–337) na osnovu relevantne literature daje kratak pregled institucionalizacije obrazovanja učitelja u Bosni i Hercegovine tokom austrougarske uprave koji se u značajnoj mjeri ugledao na sistem koji je postojao u Monarhiji.

Komparirajući taj sistem koji se izgrađivao tokom četrdesetogodišnjeg perioda s recentnim sistemom u Bosni i Hercegovini, autorica konstatira da su, neminovne promjene učiteljske izobrazbe, nažalost usmjerene na štetu kvaliteta pri čemu se, konkretno na primjeru reduciranja sati prakse, ovo plemenito zanimanje opteretilo formalnostima, očiglednim nedorečenostima i nesuglasjima o kojima govore konsultirani radovi o ovoj tematici objavljeni u periodu od 2011. do 2017. godine.

Spomenuta konferencija predstavlja svojevrsni nastavak izuzetno zahtjevne ocjene recentnih kretanja u historiografiji, valorizacije postignutih rezultata ali i samog položaja historijske nauke koja uvijek lavira između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva. O tome se razgovaralo, podsjetit ćemo, na *Savjetovanju o historiografiji Bosne i Hercegovine (1945–1982)* u Sarajevu 11. i 12. februara 1982. godine (vidjeti: *Savjetovanje o historiografiji Bosne i Hercegovine (1945–1982)*, N. Filipović, ur., knjiga LXV, Sarajevo: ANUBiH, 1983), međunarodnom naučnom skupu *Historiografija o Bosni i Hercegovini 1980–1998*, održanom 4. i 5. novembra 1999. (vidjeti: *Prilozi* br. 29, Sarajevo: Institut za istoriju Sarajevo, 2000), naučnom skupu *Istorijska nauka o Bosni i Hercegovini u razdoblju 1990–2000*, održanom 30. i 31. oktobra 2001. (vidjeti: *Istorijska nauka o Bosni i Hercegovini u razdoblju 1990–2000*. – zbornik radova; naučni skup, Sarajevo, 30. i 31. oktobra 2001, E. Redžić, ur., knjiga CXXX, Sarajevo: ANUBiH, 2003), kao i skupu o historiografiji održanom u Mostaru u oktobru 2003. godine (vidjeti: *Naučni skup: Historiografija u BiH 1990–2003. godine*, Mostar, 24–26. oktobra/listopada 2003, Sarajevo: Friedrich Naumann Stiftung, 2003).

Ovi vrijedni pokušaji rezimiranja interpretacija prošlosti ukazuju na nužnost razlikovanja naučne, tj. akademske historiografije, publicistike i njene „upotrebljive prošlosti“ i raširene, opće historijske svijesti, pri čemu pojednostavljivanje nije prikladna metoda determinacije. Zbornik radova pred nama svjedoči da brojnost radova o određenoj temi ne garantira njenu istraženost niti je, sada značajno drugačiji, spektar tema od interesa dovoljno širok. Autori su bez izuzetka potcrtali veliki utjecaj opće političke situacije koja je utjecala na podjele unutar historiografije koje, nažalost, nisu zasnovane na nesuglasju oko metodoloških i teorijskih pitanja i primjene inovacija, već na suštinskim razlikama, oprečnom tumačenju uloge historijske nauke i historičara u profiliranju vladajuće ideologijske paradigme.

Nužnost kritičke analize historijskih izvora i objektivnog vrednovanja, polemike i reinterpretacije koja se neće svoditi ne potiskivanje i negiranje vjerodostojnih činjenica i njihovo reduciranje, diverzifikacija interpretacija i

interdisciplinarni pristup, uzmicanje nauke od službenog političkog diskursa i prevlasti nacionalnog, snažnija institucionalna saradnja i zakonska legislativa su itekako veliki i složeni zadaci koji nam predstoje.